

POZNÁMKY O POVÁLEČNÉM VÝVOJI POLSKÉ PRÓZY

František Všeticka

Olomouc

fvseticka@seznam.cz

COMMENTS ON THE POST-WAR DEVELOPMENT OF POLISH PROSE

Abstract: The postwar development of Polish prose was markedly influenced by five men of letters: Jerzy Broszkiewicz, Tadeusz Konwicki, Stanisław Ryszard Dobrowolski, Maciej Słomczyński and Leon Wantuła. Each of them chose a different theme and different means of expression. There is a rather wide range of subjects between them – Tadeusz Konwicki was captivated by border country themes, Leon Wantuła represents a Silesian contrast.

Keywords: Jerzy Broszkiewicz, Tadeusz Konwicki, Stanisław R. Dobrowolski, Maciej Słomczyński, Leon Wantuła

Následující kapitoly podávají podobizny polských prozaiků, kteří výrazným nebo méně výraznějším způsobem ovlivnili poválečný vývoj polské literatury. Každý z nich volil jinou tematiku a jiné tvárné prostředky. Portrétováni jsou tito autoři: Jerzy Broszkiewicz, Tadeusz Konwicki, Stanisław Ryszard Dobrowolski, Maciej Słomczyński a Leon Wantuła.

Obnovitel legendy

Jerzy Broszkiewicz (1922-1993) patří k těm spisovatelům, jejichž tvůrčí a zájmová paleta byla neobyčejně široká. Byl dramatik, autor knih pro mládež, filmový scenárista a především prozaik. Ve všech oblastech na sebe upozornil, jeho prozaická tvorba je však dominantní. V ní zastínil nejednoho literárního současníka (i následovníka).

Stěžejní osu jeho prozaických děl tvoří tři romány: *Podoba lásky* (Kształt miłości), *Dlouho a šťastně* (Długo i szczęśliwie) a *Doktor Twardowski*. Jerzy Broszkiewicz vystudoval hudební akademii ve Lvově, kde se narodil, a dlouhou dobu působil jako hudební kritik. Činnost tohoto druhu posléze zúročil ve svém biografickém románu o Fryderyku Chopinovi, který dostal norwidovský název *Podoba lásky* („Co víš o kráse? Je podobou lásky“). Broszkiewicz zasadil v této próze svého Chopina do evropského společenského a kulturního dění, v první řadě do dění hudebního. Souběžně s hudebníkovou biografií Broszkiewicz v tomto románě podává historický obraz polské reality. V hojné míře také reality emigrantské, neboť převážná část

Chopinova života a také Broszkiewiczova románu se odehrává ve Francii. Autor důvěrně až do detailů zná Chopinův život a na základě těchto znalostí vstupuje nejen do jeho vnitřního světa, ale rovněž do světa tvůrčího. Umělecká cítění se zde setkávají.

V *Podobě lásky* vystupuje Vojtěch Živný, Čech, první Chopinův učitel, který nejenom rozpoznal jeho talent, ale také jej bedlivě rozvíjel. To vše až do chvíle, kdy zjistil, že žákův talent jej již přerůstá. Od tohoto okamžiku procítěně sledoval jeho umělecký vzlet. (Jen na okraj – Broszkiewicz napsal rovněž povídku o Zátopkovi, jmenuje se *Emil! Emil!*). Chopinovská *Podoba lásky* je dvojdielná a vyšla v letech 1950-1951, na sklonku šedesátých let se na knihkupeckých pultech objevil Broszkiewiczův román *Dlouho a šťastně*. Za hlavní postavu prózy si autor zvolil proletáře, který prošel čtyřmi válkami (také polsko-bolševickou a občanskou válkou ve Španělsku). Román je do jisté míry poplatný dobovým požadavkům, což z druhé strany poněkud nivelizuje ústřední úsloví „dlouho a šťastně“, jež je jednou míněno vážně a jindy pochybovačně. Autor je záměrně v podobě kompoziční niti vede celým románem a přispívá tak k soudržnosti prózy, jehož děj není podáván chronologicky, ale nespojitelně a často neorganicky, jak jeho jednotlivé složky vstupují do vypravěčovy mysli.

Jerzy Broszkiewicz se jedinečným způsobem prosadil a sám sebe našel, když na sklonku sedmdesátých let vydal svou parafrázi o polském Faustovi doktoru Twardowském. Tato legendická látka byla v polské literatuře již několikrát zpracována, zabývali se jí např. i Adam Mickiewicz a Leopold Staff. Jde o látku natolik věhlasnou, že po ní sáhl i náš Jaroslav Vrchlický. Broszkiewicz na rozdíl od svých předchůdců přenesl děj této legendy do současnosti, čímž její téma značně zaktualizoval. Postavu Grzegorza Twardowského pak poněkud pozměnil. Je to sice talentovaný a ambiciózní vědec (u Broszkiewiczze historik), zároveň však také figura, která se nechá lehce manipulovat.

Stěžejní postavou Broszkiewiczova románu se tak, spíše než Twardowski, stává jeho svůdce Jeremiáš Rokita. Stává se protagonistou proto, že celý příběh vypráví, je tedy personálním vypravěčem, ale nezvykle zvláštním, neboť sděluje nejen události, jichž je přítomen, ale v podstatě všechno další dění, do něhož se promítá a vciťuje. Ví a sleduje vše. A může tak činit, protože je to ďábel, který ví o všem a všechno důsledně a zasvěceně komentuje, nebo tomu alespoň přihlíží. Broszkiewiczův Rokita ví nejen, co se děje jinde, na vzdálených místech, ale – což je nejhorší – jako ďábel ví také, co se v budoucnosti stane. Je to postava mýtická, neboť Rokita je Mefistofeles a Twardowski, s nímž virtuózně manipuluje, je Faust, přesněji odlika Fausta.

Broszkiewiczův román obsahuje neobyčejně podrobné a zasvěcené znalosti z oboru psychiatrie, k čemuž autorovi nepochybně přispěla jeho manželka psychiatřka. Celá próza je vlastně psychologickým dílem, v němž ďábelský Rokita vhání Twardowského do krizových a obtížně řešitelných stavů.

Doktor Twardowski je nejen Broszkiewiczovým vrcholným dílem, ale v celé polské poválečné literatuře se stěží najde dílo, jež by jej překonalo. Jde o artefakt

doslova výjimečný. V české poválečné próze se text podobné velikosti a příbuzného dosahu nenachází.

Po válce žil Jerzy Broszkiewicz s řadou jiných v Domě literátů v ulici Krupnicza 22 v Krakově. Pochován je spolu se svou manželkou Ewou v témže městě na Rakowickém hřbitově.

Prozaik kresů

Existuje skupina spisovatelů, pro něž dojmy a zážitky z dětství a mládí jsou pro jejich tvorbu určující. V polské literatuře k nim patří značná část autorů, kteří se narodili ve východních kresech, jež musili nuceně opustit. Jedním z nich, jehož tvorbu prostupuje stigma litevských kresů, je Tadeusz Konwicki (1926-2015). Narodil se ve vsi Nowa Wilejka nedaleko Vilna (Vilnius), které před válkou patřilo Polsku. Tam nejen vyrůstal, ale absolvoval i podzemní maturitu a účastnil se partyzánských bojů jak s Němci, tak s jednotkami NKVD. Všechny tyto zážitky spolu s kresovými mýty a legendami pronikly později do jeho prozaické tvorby.

Už jeho prvotina byla tohoto rodu, jmenovala se *Třasoviska* (Rojsty), byla napsána roku 1948, ale pro svou otevřenost a choulostivé téma mohla vyjít až v roce 1956, tj. v čase tzv. tání. Tematika litevských kresů obchvátla však značnou část jeho díla. Vedle *Třasovisk* do tohoto okruhu patří romány *Kronika milostných nehod* (*Kronika wypadków miłosnych*, do češtiny uvedeno pod názvem *Černá kronika lásky*) a *Bohiń*.

Uvedené prózy spojuje autorova nostalgie za ztracenými územími. Černá kronika lásky je milostný příběh dvou mladistvých, odehrávající se v tragickém roce 1939. Příběh končí deziluzivně – rozchodem milenců, drásavějším zejména pro Víťu, poněvadž zanedbal vše a neudělal maturitu. Navíc jde o milostný vztah dvojice, z níž každý je jiného společenského zařazení – dívka Alina pochází z důstojnické rodiny, Víťu z rodiny neúplné, otec z nevyjasněných důvodů spáchal sebevraždu. Společenskou kulisu pro celý příběh tvoří atmosféra blížícího se válečného konfliktu. Andrzej Wajda natočil podle tohoto románu film, Konwicki k němu napsal scénář a sám v něm okrajově vystupuje. Na rozdíl od předlohy končí film vypuknutím války a smrtí hrdinky. První vydání českého překladu *Černé kroniky lásky* z roku 1979 šlo na nátlak polské strany do stoupy, autor se v té době ocitl mezi nežádoucími.

Černou kroniku lásky prostoupil Konwicki architektonickým rytmem. Tvoří jej novinové zprávy kriminálního charakteru, všechny se přitom vztahují k milostným nehodám. Jejich rozvržení je nepravidelné, na rozdíl od ostatního textu jsou tištěny kurzívou.

Bohiń má zcela jiné ražení, je to román o autorově babičce, jak si ji vysnil a vytvořil. Zachycuje ji jako stárnoucí dívku, žijící na usedlosti kdesi na litevském venkově. Jde o dívčí stvoření, které pozdě pozná opravdovou lásku, žel s mladším, a navíc

neurozeným Židem. Největší předností románu je Konwického schopnost vcítit se a vmyslet do dívčí postavy ze sklonku 19. století. Její život a osud promítl přitom autor do litevsko-běloruského prostředí, tak obtížně dýchajícího pod ruským jařmem. Po postavě babičky jsou to právě ruské figury, které Konwicki v konfrontaci s touto bytostí pronikavě až karikaturně líčí. Nezbytně karikaturně, neboť jsou více nebo méně spjati s uzurpátorským carským režimem. Všem těmto Rusům dal autor proslulá ruská jména, která mnohé napovídají. Vystupují zde Korsakov, Puškin a téměř neustále se objevující a zvídací Vissarion Josifovič Džugašvili, který mluví sice rusky, ale se silným gruzínským přízvukem. Džugašvili je ispravnik, Puškin a Korsakov statkáři, již Konwicki patřičně zparodoval. Volbou jmen a figur čtenáře navíc mystifikoval (zejména pokud jde o nešťastného Puškina). A v tomto prostředí a v těchto vztazích vyrůstá třicetiletá dívka, stále ještě snící a toužící. *Bohiň* (v českém překladu nepochopitelně přezvána na *Bohyň*) je posléze jméno usedlosti, kde dívka spolu se svým nemluvným otcem vyrůstá.

Vedle těchto postav se v románě objevuje sám autor v podobě fiktivního vypravěče a komentátora. Provází svou babičku a mytizuje ji, stejně tak prostředí, z něhož pocházela: „Ano, vedu svou babičku Helenu Konwickou starým, prastarým lesem do Bujwidz a zdržuji všechny ty sto let staré události a natahuji je, rozvlékám, rozměňuji, abych uhnul osudu, jenže ten se přece jen navzdory všemu blíží, přichází, teče v celé šíři od obzoru k obzoru jako veliká řeka, jako obrovská řeka času plná drobných vírů lidských osudů, náhlých vln lidského neštěstí a zpěněných kaskád nevyhnutelných katastrof. Moje babička Helena kráčí touto nevelkou zemí, která se podobá starověkému Řecku. Každé městečko, každá usedlost, každá křižovatka znamená dějiny lidstva. Všichni se tu navzájem znají, všichni pocházejí jeden z druhého a všichni vytvářejí nové dějiny, novou mytologii, novou kosmogonii, kterou potom poutníci a vyhnanci roznesou po celém světě.“

Všechn románový děj *Bohině* je v pozadí spjat motivem – motivem hlubokého a všeobjímajícího zvuku z hlubin země nebo z hlubin nebe. Jde o zvuk, který čas od času doléhá na babičku Helenu, jež jej jako jediná vnímá a slyší: „A zase se odněkud zdaleka, snad z hlubin šedivé a huňaté nebeské klenby ozval ten podivný hluboký, všeobjímající zvuk, jako když se o sebe třou planety. Nikdo jiný to neslyší, pomyslela si, jenom já.“ Motiv napovídá a symbolizuje tesknost, smutek, osamělost, bezmocnost; jde o motiv příznačný pro konec nějaké éry. Je to mysteriózní motiv, spjatý s motivem imperfektivním; mysteriózní proto, že je veskrze tajemný, imperfektivní zase proto, že nikdy nekončí. Sepětí těchto dvou druhů motivu je výjimkou a zvláštností zároveň. Jde o motiv známý z Čechova, a podobně jako v Čechovovi nevyjasněný a nevysvětlený.

Z hlediska tematického pozoruhodný román představuje *Soudobý snář* (*Sen- niki współczesny*, přeloženo jako *Němý snář*). Do zapadlého ústraní v horách se uchýlí protagonista prózy, označený autorem pouze křestním jménem Pavel, o jehož minulosti a vlastní existenci čtenář nic neví. Stejně tak jeho okolí. Strukturně je toto dílo

složitější tím, že má dvě dějové vrstvy, z nich druhá, minulostní, mnohé o hlavní postavě napovídá. Výchozí dějová vrstva se odehrává někdy v padesátých letech, minulostní pak za války v řadách partyzánského hnutí. Právě tato vrstva má kresový charakter a volně se připíná k prózám s vilenskou tematikou. Litevské reálie jsou zde však potlačeny, nepochybně s ohledem na dobu vzniku. Konwického zjevná cesta k naprostému odloučení od striktních společensko-politických požadavků, jimž na začátku své tvorby podléhal, ještě nezačala. *Němý snář*, vydaný roku 1963, založil prozaik na syžetovém rytmu, v němž se přítomné děje splétají s minulostními. A minulostní mají čtenáři napovídat, proč se řečený Pavel v přítomnosti chová tak, jak se chová. Tak tomu patrně je, s tím malým doplňkem, že vše, co Konwicki čtenáři sděluje, je sdělováno prizmatem protagonistova nepokojného snu. Vše se tak rozmýšlí a znejistňuje.

Hrdina *Němého snáře* je znejistěn, ale přibližně stejným procesem procházel i Tadeusz Konwicki, který zpočátku psal angažované reportáže a prózy. Postupně u něho docházelo ke změně postoje, k čemuž nepochybně přispěly i komplikované zážitky z litevských kresů. Autorova změna byla graduální a završila se takovým způsobem, že jeho pozdější díla mohla vycházet pouze za hranicemi nebo doma v tzv. druhém oběhu. Nejznámější prózou tohoto období se stala *Malá apokalypsa* (*Mała Apokalipsa*, 1979). Žánrově jde o společensko-politickou sci-fi, odehrávající se v pomyslné době, kdy Polsko má být včleněno do Sovětského svazu. Hlavní hrdina se má na protest proti této absurdní akci podpálit před varšavským Palácem kultury, kde právě probíhá toto sjednocovací řízení. Děj novely probíhá během jednoho dne, na jehož začátku je protagonista určen k tomuto zničujícímu úkolu, a na konci tohoto dne se s kanystrem benzínu odebírá před budovu, kterou po válce postavili v stalinském duchu Sověti. Hrdinovo celodenní činění je pak naplněno šíravou kritikou neschopného režimu. Vzhledem k tomu, že Konwicki byl vždycky rebel, šlehá v nejednom směru i do vlastních řad. Novelový děj tak místy přechází do pamfletu a karikatury. V *Bohyni* zcela zjevně vystupuje do popředí prozaikova protiruská animozita, v *Malé apokalypse* je tomu naopak – ruská dívka jménem Naděžda se chce upálit spolu s hlavní postavou. A ruské Naděžda – jak známo – znamená Naděje. S odstupem času třeba dodat, že toto dílko je spíše pamfletem než novelou.

Za protějšek *Malé apokalypsy* možno považovat Konwického román *Moc* (*Władza*), pocházející z roku 1954. Malá apokalypsa představuje odsudek komunistického režimu, román *Moc* je naopak jeho schematickou pokleslou adorací. Prozaikova cesta k reálnému a uměleckému vidění jevové skutečnosti nebyla tedy zdaleka jednoduchá.

Vedle prozaické tvorby se Konwicki věnoval rovněž filmové režii a scenáristice. Jeho sepětí s litevskými kresy se projevilo i v této sféře. Jako režisér a scenárista se podílel na filmové adaptaci románu *Údolí Issy* od Czesława Miłosze, dalšího litevského rodáka.

Tadeusz Konwicky studoval po válce polonistiku na Jagelonské univerzitě v Krakově, jako posluchač bydlel v internátu na Garbarské ulici 7a.

Spoluzakladatel Kwadrygy

Po první světové válce vzniklo v Polsku několik literárních uskupení, každé poněkud jiného zaměření. Společensky angažovaný program hlásala Kwadryga. Název měla antikizující, kvadriga je označení pro čtyřspřežní vůz. Patrně šlo o zašifrovanou narážku na čtveřici zakladatelů, mezi nimiž dominoval Stanisław Ryszard Dobrowolski (1907-1985). On to také byl, kdo redigoval skupinový stejnojmenný měsíčník, a po časovém útlumu jeho pokračování pod titulem „Nowa Kwadryga“. Při původní Kwadryze vznikla rovněž stejnojmenná edice, v níž jako jeden z prvních Dobrowolski debutoval básnickou sbírkou *Rozloučení s Thermopylami* (*Pożegnanie Termopili*). Sbíрка se skutečně loučila s antickým odkazem, což naznačuje pětistřofová báseň *Thermopyly* (*Termopile*), začínající těmito verši:

Srdcem – vichřice, a očím – tma,
hrudi – krunýře světlé a moc.
– Skloň se purpurou slunce nad zemí,
čela hrdinům ověncí noc.
.....
Sercom – wichura, a oczom – ciemność,
Piersiom – pancerze jasne i moc.
– Schył się purpurą słońce na ziemią,
Czoła herojom uwieńczy noc.

Současně sbírka obsahovala báseň *Varšava* (*Warszawa*), jež předznačila ústřední téma Dobrowolského tvorby vůbec:

Velká jsi, Varšavo, hrdá a pyšná,
když se povýšeně zvedáš a rozohňuješ hněvem,
větrem pronikáš do ulic – bojujícím jarem,
tvými tepnami hněv se krví přelévá.
.....
Wielka jesteś Warszawo, dumna i wyniosła,
Kiedy zrywasz się hardo i rozgrzmiewasz gniewem,
Wichrem wiejesz w ulice – wojującą wiosną,
Tętnicami twojemi gniew się krwią przelewa.

Básnická tvorba Stanisława Ryszarda Dobrowolského je rozsáhlá, našeho čtenáře nepochybně zaujme skutečnost, že v roce 1937 vydal rozsáhlou poému *Jánošík z Těrchové (Janosik z Tarchowej)*. V poválečném období ji do slovenštiny přebásnil Vojtěch Mihálik. Vstupní zpěv začíná:

Ej, v Terchovej na Orave kolíska limbová
pod povalou nejedného zbojníčka vychová.
Kým ho vietor od Kriváňa ovial pod jedľami,
pri smolnatých brvniskách sa údil s oštiepkami,
až vyhúkol, šuhaj v raste roveň horským múrom.
Zdedil meno Jánošík a krstili ho – Jurom.

Za války se Dobrowolski jako příslušník Zemské armády účastnil odboje, posléze byl zajat a dostal se do koncentračního tábora. Po válce se stal členem vládnoucí strany a plně se ztotožnil s její politikou. Doplatila na to především jeho tvorba. Viz např. jeho báseň *Stavíme společný dům* z antologie *Nová polská poezie*, přeložil Erich Sojka:

Dům stavíme – velký dům,
budujem dům jasný, přímý,
jenž se k mrakům, k hvězdám vzpřímí,
bude v něm jak mezi svými
našim myšlenkám a snům;
dělnický, náš vlastní dům,
společný dům,
bratrský dům,
nad wawelské zlaté stěny
rozzpíváný, rozzářený.

Není to jediný případ, kdy bývalý avantgardista skončil v schematické síti dobových požadavků.

Stanisław Ryszard Dobrowolski byl rovněž publicistou, a od publicistiky přešel k syžetové próze. Nejznámější se stal jeho román *Sága rodu (Saga rodu)*, v němž podal obsáhlou historii varšavské proletářské rodiny. Je to v podstatě vzpomínkový román, neboť v něm líčí osudy svých rodinných předků, kteří z okolních vesnic a městeček přicházeli do průmyslové Varšavy. V tomto prostředí se nejen proletarizovali, ale obeznámovali se také se socialistickými myšlenkami.

S odstupem času na této próze upoutá zejména způsob, jakým je vyprávěna. Celý příběh zpřístupňuje personální vypravěč, tj. vypravěč v ději vystupující. Vypráví sice o svých předcích, ale své vyprávění neustále relativizuje, zpochybňuje je a ukazuje

na rozporné stránky dávných svědectví. Vypravěč něco tvrdí a vzápětí to znejistí. Jde o vypravěčskou techniku, kterou Dobrowolski uplatnil i v jiných svých prózách.

Dobrowolski je umělec, jehož význam spočívá především v předválečné a válečné tvorbě. Z válečného období pochází řada jeho písní s protinacistickou a povstaleckou tematikou, které měly nemalý ohlas.

Stanisław Ryszard Dobrowolski je pochován spolu se svou manželkou Sabinou na vojenském hřbitově ve varšavských Powązkách.

Um mluví mým jménem

Polská poválečná literatura má několik spisovatelů, kteří vážné a podstatné příběhy vydávají pod svým občanským jménem, kdežto texty „okrajovějšího“ zaměření pod obtížně dešifrovatelnými pseudonymy. Těmi „okrajovými“ texty jsou většinou detektivní a kriminální prózy, těmi pseudonymy převážně jména západního ražení. Od sklonku padesátých let, kdy se společenská situace začala poněkud měnit, se objevili tři autoři této janusovské tváře. Patřili k nim Andrzej Szczypiorski, píšící také pod pseudonymem Maurice S. Andrews, Tadeusz Kwiatkowski, kryjící se pod jménem Noel Randon, a Maciej Słomczyński, tající se pod dvěma pseudonymy, Joe Alex a Kazimierz Kwaśniewski. Poslední z nich byl nejagilnější a hojnou měrou pronikl i k českému čtenáři.

Maciej Słomczyński (1920-1998) se prosadil jako prozaik, dramatik, překladatel a scenárista. Byl hojně překládán, velkou odezvu měly zejména jeho prozaická díla. Psal pro mládež i pro dospělé. Mladistvým věnoval rozsáhlý román *Černé koráby* (*Czarne okręty*), vyzrálému čtenářstvu určil nemalý počet detektivních próz (ty podpisoval výše zmíněnými pseudonymy).

Černé koráby jsou historicko-dobrodružný román, v němž Słomczyński dosti volně zachází s historickými fakty. Próza se odehrává ve starověku, v době, kdy Kréta ovládala Středomoří, někdy v 15. století před n. l. (konkrétní data nejsou v románu uvedena). Hrdinou prózy je prostý rybářský synek z Théb, který na moři propluje tehdejším známým světem, podobně jako končinami dosud nepoznanými. Osou příběhu je cesta ze Středomoří za vzácným jantarem na severu, spojená s touhou dostat se na předpokládaný konec světa. Počáteční příběh thébského chlapce se postupně rozšíří v historii cesty do neznámých krajin, jíž se vedle něho zúčastní nejen jeho blízcí přátelé, ale také příslušníci krétského panovnického rodu. Ohrožování a pronásledování příslušníci rodu, kteří se pro záchranu svého života odeberou na výpravu do neznáma. Słomczyński v tomto dvoudílném románu neoperuje sice konkrétními daty, na druhé straně je však schopen vystihnout dobové obyčeje a mentalitu tehdejších obyvatel a jejich vládců.

Zcela jiný ráz má Słomczyńského detektivní a kriminální próza. Její děj se odehrává převážně v Anglii, menší měrou pak v polském prostředí. Tomu také odpoví-

vídají autorovy pseudonymy – Joe Alex pokrývá příběhy z Anglie, Kazimierz Kwaśniewski historky polské.

Maciej Słomczyński je tvůrcem klasické detektivky, klasické už v tom smyslu, že v nich vedle detektiva vystupuje jeho nahrávající, a ne tak bystrý pomocník. Pokud jde o Joe Alexa, je situace poněkud složitější. Je to nejen Słomczyńskiego pseudonym, ale autor z něho zároveň učinil hrdinu svých detektivních románů. Joe Alex je v nich nejen detektivem, ale také autorem kriminálních románů, navíc spisovatelem, jenž by se rád odpoutal od této okrajové tvorby a začal psát díla závažného dosahu. V této souvislosti nelze pominout, že Słomczyński se do svého Alexe částečně promítá, neboť tvůrčí realita a tvůrčí touhy obou se do značné míry shodují. Pomocníka fiktivního Joe Alexe představuje Benjamin Parker, inspektor Scotland Yardu. Jde o Alexova blízkého přítele, neboť oba byli za války důstojníky letectva, prožili válku na palubě nočního bombardéru, shazujícího bomby na Německo. I zde je jistá spojitost se Słomczyńským, který se po válce vrátil do Polska jako americký voják. Bezpečnostní složky mu delší dobu věnovaly náležitou pozornost.

Součástí klasické detektivky představuje řada orientačních detailů, pravých i falešných, a závěrečná řešící scéna. Orientačních detailů je u Słomczyńskiego skutečně nemalý počet; v jednom případě, v románě *Tichým stíhala jsem ho letem* (*Cichym ścigałam go lotem*), proniká přímo do jeho titulu. Jde o pravý orientační detail, neboť vrahem je skutečně muž. Ženský tvar se v titulu nachází proto, že jde o citaci z Aischylovy *Oběti mrtvých*, kde tato slova pronáší mstící lítice. Klasická detektivka zahrnuje dále závěrečnou řešící scénu, v níž detektiv před shromážděnými podezřelými pomocí brilantní analýzy odhalí vraha. Takovými scénami končí také Słomczyńskiego detektivní příběhy.

Podstatná část autorových detektivek se pojí s Joe Alexem a anglickým prostředím; próz, jež se odehrávají v polském prostředí je nevelký počet a roli detektiva v nich přebírá většinou Stefan Wieczorek.

Maciej Słomczyński vytvořil ve svých prózách dokonalého detektiva, poněvadž jako Alex nebo Wieczorek vyřeší kriminální případ během několika hodin, obvykle ještě v noci a na místě činu. K prózám, v nichž svou důmyslnou inteligenci projevuje Joe Alex, patří např. *Smrt mluví mým jménem* (*Śmierć mówi w moim imieniu*) a *Tichým stíhala jsem ho letem* (do češtiny přeloženo jako *Lov na smrtihlava*). Pátrající postava polských příběhů kapitán Stefan Wieczorek vystupuje např. v próze *Kde je třetí král?* (*Gdzie jest Trzeci Król?*); román byl také zfilmován, scénář si napsal sám autor.

Słomczyńskiego anglosaský původ (otec Američan, matka Angličanka) a působení v americké armádě přispěly k jeho dokonalé znalosti anglického jazyka a následně k jeho překladatelské činnosti. Převodl do polštiny některá stěžejní díla anglické a americké literatury, mimo jiné všechny Shakespearovy hry, Miltonův *Ztracený ráj*, Swiftovy *Gulliverovy cesty* a Ulyssese *Jamese Joyce*. Joyceovo úsloví „...žil a smál se

a miloval a odešel“ tkví také na Słomczyńskiego hrobě na Rakowickém hřbitově v Krakově. Není tam však uvedeno „...lived and laughed and loved and left“, ale „...lived und laughed ant loved end left“. Není to detektivní záhada?

Prozaik Slezska

Leon Wantuła (1928-2005) je jako spisovatel spjat s hornictvím a hornickou tematikou. Sám jako horník zpočátku za války pracoval, po válce se pak podílel na práci v hornickém provozu. Roku 1948 vstoupil do Polské sjednocené dělnické strany, v níž zaujímal nejrůznější postavení. Skončil posléze jako člen ústředního výboru této vládnoucí strany. Politické prostředí pochopitelně poznamenalo jeho tvorbu, a to nemalou měrou. Nebyl ostatně v tomto směru mezi svými generačními druhy sám. Přejal mnohé dobové vidění, mnohému se však statečně, byť problematicky, bránil.

Leon Wantuła zachytil ve svých povídkách a románech život ve Slezsku, kde vedle sebe žili Poláci a Němci. To je např. námětem jeho románu *Zrození v dýmu* (*Urodzeni w dymach*), kde líčí vztahy a problémy, jež oddalovaly, popřípadě sbližovaly rodilé Slezany. Román se odehrává v Polsku padesátých let, ale v retrospekcích se děje v Německu, v hitlerovském Německu, byť jde o stále stejné území.

Všechny děje tohoto románu se soustřeďuje kolem trojice Pavel, Kazek a Hana, kteří vyrůstali ve stejném prostředí, byť patřili k různým národnostem. Deziluzivní prvek se vznáší nad celou prózou, posléze pak převládá.

Román *Zrození v dýmu* Wantuła sepal kompoziční nití v podobě vracejícího se sdělení: „...vždycky jsem ti byl bratrem.“ Toto sdělení je natolik závažné, že je autor vložil už do incipitu své prózy. Je to však tvrzení do značné míry falešné, neboť v průběhu děje se ukáže, že trojice protagonistů si nejsou bratry. Román má deziluzivní charakter, stěžejní postava Pavel upadá v jeho závěru do nemoci.

V roce 1971, kdy se Leon Wantuła stal členem ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany, vyšel také jeho nejlepší román. Jmenuje se *Luiza*, v originále *Romans Luizy*, čili *Luizin románek*. Jde o prózu poučenou na moderní literatuře, rovněž na literatuře západní.

Román o Luize zahrnuje základní stavebnou zvláštnost – Wantuła jej totiž napsal in continuo. Próza není rozvržena do kapitol nebo částí, tvoří jeden architektonický celek o téměř 400 stranách (v českém vydání). Tento stavebný postup odpovídá autorovu tematickému záměru – Luizině zpovědi, navíc zpovědi už (patrně) neexistujícímu muži.

Celý román představuje Luizinu jednotejnou zpověď a jednotejné vidění reality (Luiza se stále nezpovídá, také obhlíží svět). Přesto má román svůj syžetový vrchol, jímž je Luizina obava o život zavaleného souseda Aloise. V této scéně se projeví nejen její vztah k němu, ale především její ryzí srdce. Jde o dojemnou scénu, která se

výrazným způsobem vychyluje z dosavadního dějového toku. Po zákonu tektoniky je tato scéna součástí širšího románového finále.

V románě *Zrození v dýmu* vůdčí roli sehrávala Hana, v *Luize* klade Wantuła opět důraz na ženské postavy – jsou jimi protagonistka a její přítelkyně zvaná Hraběnka. Obě ztělesňují figurální dvojici, v níž je Luiza psychicky a mentálně závislá na krásné Hraběnce, jíž se obdivuje. Wantuła píše sice prózy ze slezského hornického prostředí, ale nezbytně se do středu jeho zájmu dostávají ženské bytosti, které ozvlášťují a okrašlují okolní svět.

Z hlediska typologického vystupuje v románě také metascénní postava, tj. figura, o níž je velmi často řeč, jež se však nikdy jako aktér nedostane na románovou scénu. Ztělesňuje ji Luizin otec, který jako příslušník polské západní armády zůstal trvale na Západě, což rozčarovalo Luizu, a především její matku. Obě vkládaly do jeho návratu velké iluze a sny, jež všechny přišly nazmar. Luizin otec se ve skutečnosti nevrátil do vlasti proto, že byla postupně sovětizována. A postavy tohoto druhu, které nesouhlasily s narůstající sovětizací země, označuje Wantuła za bandity. Člen ústředního výboru vládnoucí strany si společenskou a politickou situaci poválečného Polska značně zjednodušil a oslabil tak svůj psychologický román. Nutno dodat, že nejen tento.

Polská literatura má několik spisovatelů slezského původu, kteří ve své tvorbě zachycovali život slezského obyvatelstva. Jedním z nich je také Gustaw Morcinek. Leon Wantuła tohoto spolurodáka však umělecky podstatně převyšuje, zejména svým ponorem do lidské psýchy.

Leon Wantuła zemřel 20. října 2005; spolu se svou manželkou Teresou, jíž připsal román o Luize, je pochován v Jestrzēbie-Zdroju na hřbitově při kostele sv. Kateřiny. Jeho poslední místo odpočinku se obtížně hledá, pro orientaci dodávám, že se nachází pod společným hrobem pěti slezských povstalců, které zavraždila německá Grenzschutz v srpnu 1919.

POZNÁMKY

- Broszkiewicz, J., 1950, *Kształt miłości*, Kraków, Czytelnik.
Broszkiewicz, J., 1987, *Doktor Twardowski*, Praha, Práce.
Dobrowolski, S. R., 1974, *Sága rodu*, Praha, Lidové nakladatelství.
Konwicki, T., 2004, *Bohyně*, Praha-Litomyšl, Paseka.
Konwicki, T., 2021, *Černá kronika lásky*, Příbram, Pistorius & Olšanská.
Liehm, A. J., 2014, *Názory tak řečeného Dalimila*, Praha, Dokořán.
Poslední, P., 2016, *Jiný Conrad*, Pardubice, Univerzita Pardubice.
Putík, J., 1992, *Odysea po česku*, Praha, Prostor.
Szostakowski, J., 2012, *Wilno i okolice*, Wilno.
Všetička, F., 2017, *Polsko literární*, Olomouc, Poznání.

Wantuła, L., 1977, *Zrozeni v dýmu*, Ostrava, Profil.

Wantuła, L., 1979, *Luiza*, Praha, Lidové nakladatelství.

Date kontaktowe / Contact details

František Všeticka, Olomouc

E-mail: fvseticka@seznam.cz